

Bosszantó dolog, amikor elavult, konzervatív nézetek bukkannak fel folyóiratjaink hasábjain. De még bosszantóbb, ha a múlt valamely túlhaladott felfogása nagyon korszerű és modern gondolatként jelenik meg a színen. Ez a kétszeres bosszúság fogott el B. Nagy Lászlónak *A nemzeti jelleg és a film* című tanulmányrészletének olvasásakor. (Kortárs, 1961. 577-90.) A gondolatgazdag írásairól jól ismert kritikus *látszólag* a mai és a jövőbeni művészet problémáinak mély és sokoldalú átgondolása alapján, a marxizmus egyes tételeire támaszkodva, újszerűnek, modernnek tűnő érveléssel, s a dogmatikus, szektáns álláspontokkal vitatkozva fejt ki mondanivalóját. Nemcsak a film nemzeti jellegéről, cikkének címe ugyanis nem szabatos. Az újabb filmművészet egyes problémáiról — találó és helyes megállapításokban nem szűkölködve — csak tanulmánya elején ír, amolyan kiindulópontként. Mondanivalójának a lényege az a részletes érveléssel előkészített megállapítás, hogy „amíg művészet lesz, lesz nemzeti jellege is”.

Ez a „tétel” természetesen nem új, s ma sem egyedül B. Nagy vallja magáénak. Irodalmi, művészeti életünkben széltében elterjedt, s ha keveset is beszélnek róla, helyességéről sokan meg vannak győződve. S számosan vannak azok is, akik számára a nemzeti jellegnek, irodalmunk, művészetünk sajátos „magyarságá”-nak a megőrzése és továbbfejlesztése komoly gondok, szorongó érzések forrása lett. Ezért nem is elsősorban B. Nagy érdekes írásával szeretnék vitába szállni, hanem azzal az elterjedt közvélekedéssel, melynek hangot adott, s melyet szellemes érveléssel igazolni, megerősíteni igyekezett.

A művészet az emberiség munkájának, alkotó tevékenységének, tudatformáinak a legősibb koroktól kezdve jelenlevő része. Joggal tekinthető ezért egy az embertől — a gondolkodáshoz hasonlóan — elválaszthatatlan, vagyis az emberiség történetén belül gyakor-

latilag „örök” jelenségnek. Aki tehát a nemzeti jelleget a művészet állandó tartozékának tekinti, az szükségképpen örök jelenségnek véli a nemzeti sajátosságokat, s ezzel együtt az ezek forrását, alapját képező nemzeteket is. Azt persze minden történelemben iskolázott ember jól tudja, hogy a nemzetek csak a gazdasági és társadalmi fejlődés megfelelő fokán jönnek létre, s így a művészetek nemzeti jellegéről is csak bizonyos koroktól kezdve beszélhetünk. B. Nagy helyesen jelöli meg a reneszánsz korát e sajátosságok megjelenésének periódusaként. A nemzeti jelleget és a nemzetet tehát csak a jövőre nézve tekinti „örök”-nek, vagyis az emberiség fejlődésében egy hosszú előkészület és előzmények után megszülető, s többé el nem múló eredménynek.

Ezzel szemben a dialektikus és materialista történelemszemlélet szerint a nemzet az emberiség fejlődésében történeti jelenség, mely a termelés és társadalom fejlődésének következményeként egy adott fokon létrejön, majd egy későbbi fejlettebb fázisban — hivatását és szerepét betöltve — elhal. A mi korunk fejlődési tendenciái különösen világossá teszik, hogy a nemzet a társadalom fejlődésének csak egy — elég hosszú s igen jelentős — szakaszán létezik. Kialakulóban van már a feudalizmus korában, s jó ideig fennmarad a szocializmusban is, miközben tartalma többször is átalakul a szerint, hogy nemesi, polgári vagy szocialista nemzetről van szó. A nemzet ismérvei a szocializmus korában — sőt esetleg már a kapitalizmus viszonyai közt is — kezdenek háttérbe szorulni, majd a kommunizmus szakaszán fokozatosan teljesen eltűnnek. Hiszen a termelés és a technika fejlődése, valamint a kommunizmusban kialakuló világméretű szervezetsége megszünteti majd a külön nemzeti gazdasági egységeket, a nemzet mint gazdasági közösség értelmét veszti. Egyre nagyobbá fog válni a népek közötti etnikai keveredés is, s egy távoli jövőben még a nemzeti nyelvek egymásba olvadása is be fog következni. Vajon mindezzel együtt elhal majd a művészet is? Az utópista szocialisták falanszter-elképzelése szerint igen, a marxizmus—leninizmus szerint nem. Ellenkezőleg, a kommunizmusnak, a nemzetek lassú elhalásának a korában a művészi tevékenységre minden korábnál nagyobb lehetőségek nyílnak a társadalmi munkamegosztás és a termelés fejlettsége következtében. S amiképp a művészetek örök értékű remekműveket mutathatnak fel a nemzetek kialakulása előtti korszakokból, ugyanígy, sőt még inkább meg lesznek erre a feltételek, a nemzetek eltűnése után is.

A nemzet örökkévalóságának, s ezzel együtt a művészetekben a nemzeti jelleg örökké megmaradó voltának a tanítása egy sokszorosán megcáfolt, túlhaladott romantikus-nacionalista álláspont. B. Nagy jól tudja és írja, hogy a nemzeti jellegnek a művészetekben való hangsúlyozott és tudatos térhódítása a romantikához kapcsolódik, s látszólag el is határolja magát a romantikus nemzetfelfogástól. Míg ugyanis ez a nemzetet s ezzel együtt a művészetekben jelentkező nemzeti specifikumot változatlan, metafizikus dolognak tekintette, B. Nagy — helyesen — a társadalom fejlődése során egyre változó, alakuló jelenségnek tartja. Ezzel azonban csak egy lépést tett előre, mert a romantikus nacionalista álláspont lényegét ő is fenntartja: a nemzetet az emberiség, s az egyes társadalmak fejlődésében nem lépcsőfoknak, hanem immár el nem múló produktumnak, eredménynek tekinti, a nemzeti jelleget pedig a művészetek örök, többé el nem évülő jelenségének, sine qua non-jának vallja.

Pedig a nemzeti jelleg meghatározásában nem jár rossz nyomon. Teljesen igaza van, amikor azt hangsúlyozza, hogy a nemzeti jellegzetességeket a nemzetek társadalmi fejlődésében mutatkozó fáziskülönbségek determinálják. E helyes megállapítással azonban éppen saját álláspontját cáfolja, hiszen nyilvánvaló, hogy ezek a fáziskülönbségek fokozatosan meg fognak szűnni, sőt máris csökkenőben vannak. A gyarmati rendszer felbomlásával például e fáziskülönbségek egyik legfőbb konzerváló tényezője került a történelem szemétdombjára. Az egyes nemzeti társadalmak fejlődése közötti fáziskülönbségek lassú elmosódásával perze ő is tisztában van, de ahelyett, hogy ennek az ő számára is evidens ténynek a konzekvenciáit levonná, a földrajzi, éghajlati viszonyokból eredő különbségekre kezd utalni, azt állítván, hogy „a szibériai ember akkor is más körülmények között él majd, mint az olasz vagy az angol, más lesz hát élményvilága, a viselkedésmódja, így művésze is”. Hogy az emberek különböző csoportjainak a kései jövőben is különböző lesz az élményvilága, s ennek folytán a művészet sem fog uniformizálódni, az nagyon valószínű. A kérdés csupán az, hogy vajon a művészeteken belül a különböző jellegzetességek nemzetenként vagy ezek elhalásával etnikai csoportonként fognak-e elsősorban jelentkezni? Nyilvánvalóan nem. B. Nagy itt megtévesztően nem is orosz, hanem szibériai embert állít szembe az olasszal vagy angollal. A szibériai oroszoknak nyilvánvalóan más élményvilága, s ebből adódóan bizo-

nyos határok között más karakterű művészete is lesz majd, mint a mediterrán világban élő olaszoknak. De itt már nem az etnikai-nemzeti karakter-különbségről van szó! Egy párizsi francia és egy londoni angol élményvilága, viselkedésmódja ugyanis már alig fog lényeges különbségeket mutatni a kommunizmus általános győzelmének a korában. Viszont érezhető jellegbeli különbség várható egy leningrádi orosz és egy Távol-Keleten élő, a Krímfélszigeten vagy a tajgán dolgozó orosz élményvilága között, az etnikai közösség ellenére. Vagyis a nemzeti különbségek, s ezzel a jellegzetességek elmosódása után inkább az életmód, az adott embercsoportot körülvevő táj, a munka karaktere és egy csomó más tényező fog bizonyos jellegbeli különbségekre vezetni a művészetben, s nem a „nemzet”.

Az emberiség eddigi fejlődésének számos nagy történelmi korszakán keresztül a vallás volt az emberek magatartását, életszemléletét, gondolkodását a leginkább befolyásoló, s sokszor meghatározó társadalmi tudatforma. Természetesen rányomta bélyegét a művészetekre is, s igen nagy szerepet játszott ezek fejlődésében az antik korban éppúgy mint a középkorban, sőt utoljára még a barokk-korban is. Bármennyire is keressük, és magasra értékeljük ezeknek a koroknak a világi művészetét, ez nem változtat azon a tényen, hogy e korok legnagyobb remekei jórészt a vallás jegyében vagy jegyeivel születtek. Annak ellenére, hogy a vallásos eszmevilág tőlünk már idegen, ezeket az alkotásokat mégis megbecsüljük, s az emberi alkotó szellem páratlan remekeinek tartjuk. Ma is maradandó művészi élményt jelentenek számunkra a mitológikus és naiv eposzok, a *Divina commedia*, a görög istenszobrok, a középkori katedrálisok és annyi más vallásos ihletésű remekmű. E csodálatból azonban nem fakad az a szándék, hogy mi is istenszobrokat faragjunk, vagy székesegyházakat építsünk. Harag és felháborodás fogna el bennünket azok ellen, akik a vallásos művészet nagy alkotásait pusztítani akarnák, ostobának minősítenénk azt, aki el akarná vitatni maradandó és a mi számunkra is időszerű értéküket — de a jövő művészetébe átmenteni ezek uralkodó, vagy legalábbis döntően jellemző vallásos jellegét, ugyan kinek jutna eszébe.

Kissé hasonló — mutatis mutandis — a helyzet a nemzeti sajátágokkal. A reneszánsz óta hosszú időn keresztül a nemzeti prob-

léma került az emberek világnézetének a középpontjába, fontos-
ság, elsődlegesség tekintetében mintegy felváltotta a vallási tu-
datot — noha vallás és nemzet nem egynemű kategóriák, s az
egyik nem is zárja ki a másikat. A nemzeti eszme, a nemzeti törek-
vések és öntudat, a művészetek fejlődésének is az egyik alap-
vetően fontos rugója, a fejlődésüket sokszor maximálisan befolyá-
soló és jellegzetességeiket meghatározó tényezője lett. A szocia-
lizmus és a kommunizmus építésének idején, a mi korunkban,
a nemzeti problémának ez az alapvető tudatformáló szerepe vi-
szont erősen csökken, s a fejlődésnek egy távolabb fokán éppen-
úgy a régmúlt kérdésévé válik majd, mint a vallásos gondolko-
dás uralkodó szerepe. S ugyanez vonatkozik a művészetre is:
a nemzeti eszmék jegyében létrejött, s nagyszerű eredményekkel,
örök és múlhatatlan értékekkel dicsekedni tudó nemzeti művé-
szetek mindenki bámulatának a tárgya, s az esztétikai élvezetek
forrása marad, kimondott nemzeti specifikumaik felelevenítésére
azonban feltehetőleg egyetlen komoly művész vagy író sem fog
gondolni.

Figyelemre méltó az a jelenség is, hogy a művészetben és az iro-
dalmon belül a vallások által meghatározott jellegzetességek még
jóval a vallásos tudat háttérbeszorulása után is könnyen kimu-
tathatók, felismerhetők. Annál is inkább, mert a vallások a szer-
vezeti kereteiket megadó intézményeken, az egyházakon keresz-
tül többé-kevésbé kulturális közösséget is jelentettek. Eléggé nyil-
vánvaló, hogy Ady és Móricz, valamint más részről Babits mun-
kássága karakterének a különbözőségében szerepe van az előbbie-
k kálvinista, s az utóbbi katolikus voltának és neveltetésének, s hogy
ez a különböző felekezeti örökség is oka és forrása az életművük
egyes jellegbeli eltéréseinek. Éppenígy a nemzetközivé váló szo-
cialista művészetben és irodalmon is sokáig rajta lesz egy-egy nem-
zetnek a bélyege, a fejlett kulturális közösséget és hagyományokat
jelentő nemzet örökségének a nyoma, jellege. Ez egyáltalán nem
baj, de nem is érdem; harcolni ellene éppoly elhibázott lenne,
mint erővel fenntartani, programszerűen követelni. Amíg a nem-
zeti jellegzetességeknek objektív alapja, létjogosultsága van, addig
jelenlétük szükségszerű, de mikor ez az alap, vagyis maga a nem-
zet elhal, a művészetek nemzeti jellegzetességei is teljesen elhal-
ványulnak, kizárólag tradícióvá finomulnak, majd végképp el-
enyésznek.

S ezen nincs okunk siránkozni, vagy kétségbeesni. Mint ahogy a fölött sem hullatunk krokodilkönnyeket, hogy az egyes nagy vallások megszűntek a művészetben elsődleges hatóerők lenni. Pedig valljuk be, a görög mítosz, az izlám, a katolicizmus voltak akkora kultúraformáló tényezők, mint bármely nemzet nemzetisége. Az emberi lélek természetes rezdülései közé tartozik persze egy kis rezignált nosztalgia valami olyasminak az elmúlásakor, ami a történelemnek, saját múltunknak nagyszerű, hősi és örök értékeket teremtő része volt. Ez a természetes és indokolt vonzalom kielégülést és megnyugvást találhat és kell, hogy találjon ez elmúló kor, elmúló közösség értékes alkotásainak, nemes hagyományainak a megőrzésében, ápolásában, a múlt szép, ragyogó emlékeként és a jövő számára tanulságként való ébrentartásában. De görcsösen arra igyekezni, hogy az elhalóban levő jelenségek érvényét időn túl meghosszabbítsuk, hiábavaló és káros igyekezet. Éppen olyan, mint ha valaki gyermek- és ifjúkorának csodálatosan szép, de szigorúan az emberi élet e szakaszaihoz kötött sajátosságait igyekezne érett férfikorára is kiterjeszteni.

Talán nem tévedek nagyot, ha azt gondolom, hogy B. Nagy kérdésfelvetésének gyökereit itt kell keresni. A „nemzetiség”, s ezzel együtt a nemzeti jelleg, a mi esetünkben a specifikusan „magyar” jelleg feltésének s megmenteni akarásának a gondolata bujkál tanulmánya mögött. Benne van ebben a gondolatban a nemzeti értékek, hagyományok megőrzésének, tiszteletének pozitív mozzanata is, de lényegében mégis arról van szó, hogy a serdülőkor romantikáját szeretné a munkás és harcos férfikor főelemévé megtenni. B. Nagy és a hozzá hasonlóan gondolkodók a nemzeti vonásokat, jelleget a művészet éltető közegének tekintik, s elhalványodását vagy elhalását pótolhatatlan, katasztrófális veszteségnek érzik, amivel a művészet is megszűnnék művészet lenni. A gondolatoknak ez a nacionalista magva tehát nem valamiféle sötét és ellenséges törekvésből, hanem talán a legjobb szándékból ered, s képviselőiről nincs okunk feltételezni, hogy ne lennének fenntartás nélkül hívei a szocialista fejlődésnek, s hogy ne a marxizmus—leninizmust ismernék el gondolkodásuk és cselekvésük vezérfonalául. A bennük makacsul továbbélő nacionalista előítéletek azonban állandó konfliktusra vezetnek, a politikai és ideológiai tisztánlátást akadályozzák s így egyéni fejlődésükben is, egész kulturális életünkben is csak nehézségeket okoznak.

Nacionalizmusról beszélve, nem annak vulgáris és metafizikus, hanem tudományos, marxista értelme lebeg előttem. Az a vulgáris-metafizikus és végső fokon idealista gyökerű szemlélet, amely a történeti kategóriákat etikai, esztétikai stb. kategóriákká minősítette, leegyszerűsítve és eltorzítva ezzel eredeti bonyolult és csak dialektikusan megérthető tartalmukat, a nacionalizmust is erkölcsi kérdésként kezelte. A nacionalizmus e szerint az igaz hazafiság metafizikus ellentétévé, ez utóbbival egynemű, de ellenkező előjelű kategóriává vált. E felfogás jegyében a nemzettel, hazával kapcsolatos nézeteket aszerint minősítettük patriotizmusnak vagy nacionalizmusnak, hogy haladó vagy reakciós törekvéseket szolgáltak-e, hogy tetszetek-e nekünk vagy sem. Ez a vulgáris eljárás ma már természetesen a múlté, korunk történelmének a tapasztalatai is tarthatatlanná tették, hiszen a gyarmati népek felszabadulási harcainak progresszív folyamata is nacionalista jellegű, a szemünk láttára bizonyítva, hogy a nacionalizmus a társadalom fejlődésének adott fokán szükségszerűen megjelenő történeti jelenség, mely amíg a társadalom fejlődésének objektív érdekeit szolgálja, haladó jellegű és a haladásra mozgósító erő, de amikor már elsősorban az osztályelnyomás eszközüvé, s más népek elnyomásának az ideológiájává válik, mélységesen reakciós szerepet tölt be.

A nacionalizmusnak ez az egyedül helyes történeti értelmezése érvényesül a magyar nacionalizmus történeti útját és sajátosságait elemző 1959. évi pártállásfoglalásban is, mely határozottan ki mondja, hogy a magyar nacionalizmus a XIX. század első felében a haladást lendítő ideológiai tényező volt. A nacionalizmus tehát nem egy eleve pejoratív értelmű jelenség, csak a történeti fejlődés folyamán válik ilyenné. Hasonló e tekintetben igazi osztálybázisához, a burzsoáziához: harcolunk ellene ma, a szocializmus korában, de csodálattal adózunk az európai polgárság hajdani nagyságának, forradalmi tetteinek.

A nacionalizmus történeti értelmezése révén arra az egyértelmű eredményre jutunk, hogy ma Magyarországon a nacionalizmus bármilyen leplezett, elmosódott továbbélése is rendkívül káros és veszélyes. A nacionalista jelenségek azonban igen sokféle, gyakran egymással szemben álló, ellentétes formában jelentkeznek s ezért nem elég valamit egyszerűen nacionalistának minősíteni. A tisztánlátáshoz a nacionalista jelenség konkrét, meghatározása szükséges, ami — egy bonyolult és sokágú történeti folyamatról

lévén szó — csakis történeti elemzés és megközelítés útján lehetséges. Így juthatunk közelebb annak a sajátos mai nacionalizmusnak a megértéséhez, melynek B. Nagy cikke hangot adott.

A reformkorban és az önkényuralom korában — a magyar nacionalizmus pozitív korszakaiban — a művészetekben is a nemzeti vonások érvényre juttatása volt az egyik legfőbb cél. A romantika és népiesség irodalma ezt a célt igyekezett megvalósítani egyrészt a nemzeti múltnak, másrészt a nemzeti jelleg legfőbb letéteményeséül tekintett népnek (ami ekkor a parasztsággal egyenlő) a döntő szerephez juttatása, valamint jellegzetességeik érvényesítése útján. Kialakult a művészet és irodalom nemzeti programja: a művészeteket, s elsősorban a nálunk vezető szerepet betöltő irodalmat a nemzet önkifejezésévé, a nemzeti jellem, lélek kitarulkozásává tenni. Mindez abban az időben helyes és pozitív törekvés, szükségszerű igény volt. Haladó célokot szolgált s a művészetekben, különösen az irodalomban, új és nagy esztétikai értékek létrejöttét segítette elő, az irodalom páratlan gazdagodásához, megújulásához vezetett. Ekkor váltak tudattossá, programszerűen is megkívánttá az irodalom magyar nemzeti jellegzetességei, ekkor szívódott fel mindaz, amit a nemzeti eszméből, öntudatból a művészet profitálhatott.

S ezekről az eredményekről nem mondható, hogy kevesek, elégtelenek. A vallásos tudatforma uralkodó szerepének az idején a magyar művészet és irodalom alig tudott igazán nagy klaszszikus értékű alkotásokat létrehozni, de a nemzeti jellegű irodalom bőségesen kárpótol ezért. Vörösmarty, Petőfi, Arany — hogy csak a legnagyobbakat említsem — a legsajátabban nemzeti jellegű költészet nagyszerű eredményeire, a nemzeti szempontok, törekvések érvényesítéséből származó és valóra is váltott esztétikai lehetőségekre egyetemes érvényű példaként is idézhető. Mégis azt tapasztalhatjuk, hogy a XX. században, s még hozzá e század legnagyobbjaiban is, nemzeti szempontból is elégedetlenség lép fel a magyar művészetek múlt századi virágzó nemzeti korszakával, annak vívmányaival szemben. A XX. században is eleven igény jelentkezik egy az eddiginél magyarabb, igazabban nemzeti művészet iránt. Ennek okai a magyar fejlődés bizonyos sajátágaiban keresendők, melyek ugyan párhuzamosságokat mutatnak egyes más kelet-európai népek kultúrájának, va-

lamint a spanyol kultúrának a fejlődésével — mégis az egyetemes fejlődésen belül bizonyos vargabetűt jelentenek.

A nemzeti jelleg maximális és harmonikus kifejlődése a művészetekben a nemzeti fejlődés nagy korszakaiban, a polgárosodással, s a polgárság diadalával jár együtt, s tetőpontját a romantika korában éri el. Azoknál a népeknél, melyek ezt a törvényszerű, egyenes utat járhatták, a romantika után a nemzeti kérdés és a nemzeti jelleg igénylése megszűnik a művészetek elsőrendű problémája lenni, mint azt a francia. vagy az angol irodalom és művészet példája mutatja.

Magyarországon ezzel szemben a polgári fejlődés csak felemás módon és fél eredménnyel valósult meg a XIX. században, a nemzeti fejlődés klasszikus korszakában. Az 1848-as polgári forradalom bukása nemcsak a polgári átalakulás folyamatát terelte sok tekintetben torz irányba, de a nemzeti fejlődés is megbicsaklott, nem futhatta ki magát — mondjuk az olasz risorgimento-hoz hasonló — harmonikus formában. Nagyon jól látható ez a művészetekben, kivéve a költészetet, ahol a nemzeti jellegű fejlődés — elsősorban a népiesség jóvoltából — elérkezhetett a lehetséges tetőpontig. De pl. a zenében már Erkel és a magyar rapszódiaik lettek a nemzeti zene reprezentánsai, nem is szólva a cigányzenéről, az úri világ magyar nótáiról, amely mind hamisítatlan magyar nemzeti kultúraként élt a köztudatban. De még az irodalomban is megbosszulta magát hamarosan a polgárosodás és a nemzeti probléma megoldatlansága: a nemzetiség féltésének, a soknemzetiségű országban a magyarság uralkodó szerepének, s ezzel együtt nemzeti karaktere szakadatlan erősítésének a feladata vált a múlt század második felében még az irodalom legjobbjai számára is az egyik főfeladattá, s ezért kialakult és Gyulai, Erdélyi, s bizonyos fokig Arany munkásságában kodifikálódott is egy nemzeti konzervativizmus: az irodalom nemzeti jellegének konok védelme és kultusza. Politikában is, világnézetben is, irodalomban és művészetben is egy gentroid, félfeudális úri jellegű „nemzeti” szemlélet vált uralkodóvá s ennek elemei a század végére, a milennium mámorában, már teljesen egységes képpé álltak össze.

A XX. század elején a magyar kultúra legjobb, legnagyobb képviselőiben, teljesen indokoltan lett úrrá az a felismerés, hogy az úgynevezett magyar nemzeti kultúra nem az igazi magyar specifikumokra, a magyarság történelmi fejlődése során kialakult, ebből eredő elemekre, legsajátabb hagyományaira épül s így sza-

kadék van a nemzetinek kikiáltott s a valóban magyar kultúra között. A nemzeti, magyar jelleg felfogásában, értelmezésében megmutatkozó ellentét pontos megfelelője volt a társadalmi-politikai problémáknak. A félbemaradt, következetlen, a feudalizmussal lepaktált polgárosodásnak felelt meg a felemássá lett, úrivá silányult úgynevezett nemzeti kultúra. S mikor a század elején kibontakozott az ideológiai és politikai küzdelem a polgári átalakulás következetes végigviteléért, s egy kétségbeesett igyekezet a hamisan beállított nemzeti érdekek és a szomszéd népek érdekeinek egybehangeléséért: ezzel teljes összhangban kibontakozott a törekvés az igazi (úri torzításoktól mentes) nemzeti, magyar karakter érvényre juttatásáért a kultúrában és a művészetben. A 48-at meghamisító, díszmagyarban pompázó, cigánydárídós úri nemzettel, a főispánok Nagy-Magyarországgal szemben az előző század haladó polgári-nemzeti mozgalmának és forradalmának a folytatására, betetőzésére törekedtek a kor legnagyobb írói, művészei.

Ezekből a törekvésekből, célokból született a XX. század első évtizedei művészetének és kultúrájának a magyarság-problematikája, mely oly nagy szerepet játszott, központi helyet foglalt el Ady, Móricz, Bartók, Kodály, a népi írók stb. gondolkodásában és művészi, irodalmi munkásságában. A legjobbakat izgatta a „mi a magyar?” kérdése, s a feleletet erre, akár csak az előző században, most is a népben (de a magyar jelleg keresése folytán ismét csak a parasztságot véve tekintetbe) és a történelemben (inkább a nép, mint az urak történetére figyelve) keresték. Mindez a paraszti értelemben vett népinek, valamint a demokratikusan, népi módon értelmezett történelemnek az addiginál igazabb s egyúttal magyarabb, nemzetibb feltárását, megismerését eredményezte. A múlt századi népiességgel, s a hivatalossá korcsosult századvégi „népnemzeti”-vel szemben Bartók és Kodály az igazi népi zenét fedezte fel és tette művészeté alapjává vagy kiindulópontjává. Thaly nemesi romantikájával szemben Ady az igazi kurucokat és költészetüket s a XVI. századnak a néphez közel álló énekmondóit és prédikátorait érezte őseinek, s mennyi új, lényeges megfigyelést, felismerést köszönhetünk Móricz Zsigmond, Németh László műltszemléletének, történelmi vizsgálódásainak. Nem kétséges, hogy a XX. század első évtizedeinek írói és művészei után kultúránk „magyarabb”, teljesebben nemzeti lett; a magyar társadalom történelmi útjában és a magyar etni-

kumban rejlő sajátságok, specifikumok felemelése, kiművelése, s a művészetben és irodalomban való érvényesítése következetesen ekkor valósult meg, s ekkor vált igazán lehetővé, hogy az így nyert értékek az egyetemes emberi kultúrába is felszívódhassanak.

Az elmúlt fél évszázad művészetének és irodalmának magyarság-problémája s az ennek megoldásáért folytatott törekvés tehát szükségszerű, indokolt és haladó jellegű volt. Az uralkodó osztályok reakciós nacionalizmusával szemben a reformkor és 48 haladó, demokratikus nacionalizmusának a folytatása, igazi kifutása következett így be a magyar művészetben és irodalomban. Bátran mondhatjuk, hogy a század első három évtizedében a magyar jelleg kiművelése — ha megkésve is — befejezést nyert.

Nagyot téved azonban, aki azt gondolja, hogy ez a fontos feladat, ez a progresszív tett egyúttal a kor legfontosabb, legidőszerűbb problémája, leghaladóbb cselekedete. Az egész magyarság-problematika a magyar elmaradottság talaján, a magyar ugaron fejlődött ki, kényszerű szükségszerűség volt. Ezzel egyidőben nem létezett „franciaság” probléma, s nem volt „oroszság” probléma, a történelem fő kérdései ekkor már mások. Napirendre került, s hamarosan világraszóló győzelmét aratta a munkásosztály forradalmi harca a burzsoá-nemzeti kizsákmányoló renddel szemben. Jól látták ezt a magyarság-problematikát legteljesebben, s legmélyebben átélő művészek, mint Bartók és Ady. Éppen ők, akik nemzedékük többi nagy képviselőinél élénkebben és nagyobb erővel reagáltak a kor többi, elsődlegesebb kérdéseire, s akik ha művészetükben a nemzeti vonások érvényesítését fontosnak is tartották, nemcsak a magyar ugarra, hanem s még inkább Európára függesztették tekintetüket, lépést tartottak az egyetemes modern művészi fejlődéssel, sőt — Bartók esetében — annak élére is törtek.

A XX. századi progresszív magyarság-keresés kérdését még az is bonyolítja, hogy vele csaknem egyidőben megszületik a legreakciósabb nacionalizmust képviselő fasizmus is. Így a két világháború között az uralkodó osztály konzervatív nacionalizmusa és a haladó demokratikus erők egy részének haladó polgári-népi nacionalizmusa mellett ez a harmadik is jelen van. S bár a fasizmus a konzervatív nacionalizmussal lép frigyre, elkerülhetetlenül érintkezik olykor a progresszív kiindulású nacionalizmussal, mint pl. annak már kései, a népi írók mozgalmában megvalósuló for-

májával. Ezek az érintkezések kompromittálták is a „magyarság”-problematikát nemcsak szocialista, hanem a polgári demokratikus körökben is, s a 30-as évek végére már erősen Janus-arcúvá tették a magyar etnikumnak és sajátságainak korábban még pozitív kultuszát.

A népi írók legjobbjai, akik a 30-as évek és a 40-es években a magyarság-probléma felvetése, elmélyítése terén az előttük járó nagy nemzedékek vágta csapásokon haladtak tovább, el tudták magukat határolni a nacionalizmus fasiszta vonásaitól, sőt aktív tényezői lettek a kialakuló antifasiszta egységfrontnak. S mivel ekkor a nacionalizmus fő formája már a fasiszta sovinizmus lett, a népi írók irányát fokozatosan egy a nacionalizmustól független vagy egyenesen nacionalizmus-ellenes mozgalomként kezdték tekinteni. Ezt a félreértést az 1958. évi pártállásfoglalás igazította helyre, kimutatván, hogy a népi írók mozgalmát egy harmadikutas nacionalizmus jellemzi, mely kezdetben sok progresszív vonással rendelkezett ugyan, a népi demokrácia körülményei között azonban ennek a maradványai már egyértelműen károsá váltak. A felszabadulás után is tovább élő népies nacionalizmus eszme-körébe vág végeredményben B. Nagy tanulmányának tendenciája is, a művészet nemzeti jellegét örökkévalónak s a művészi érték egyik principiális kérdéseként tekintő felfogása.

A történeti gyökerek, tehát a népi írók irodalomszemléletén át a századelő jogosult magyarság-problematikájához vezetnek. Ennek túl erős vonzása érvényesül még mai értelmiségünk egy részében. Érthető ez, mert főként azokról van szó, akik számára a népi írók mozgalma jelentette az első nagy és magával ragadó politikai és irodalmi élményt, akik diákkorukban a népi írók által közvetített magyarság-problematika igézetébe kerültek. S ez a magyarságélmény, magyarságtudat olyan erejű volt, hogy máig sem tudtak fölébe emelkedni. Ennek a hatóerőnek s a hozzá való ragaszkodásának az oka nagyrészt e magyarságélmény elkésztésében van. Akkorra sikerült elementáris erővel feltörnő, amikor a történelem már időszerűtlenné tette. Ezt érzik is, s az elmúlás fájdalma, valamint az átmenteni akarás kétségbeesett kísérletei innen adódnak. Nem szabad ezt kézlegyintéssel, fölényesen kezelni, mert mint fentebb már utaltam rá — a mélyen érző ember nem szakadhat el egy csapásra a múltjától, nagy élményeitől. Hasonló ez ahhoz, mint amikor a tanulmányait befejező diák bizonyos nosztalgiaiával tekint vissza élete elmúlt szakaszára, saj-

nálja azt a közösséget, melyben oly jól érezte magát, de amely visszavonhatatlanul a múlté. Mégis egyetlen diáknak sem jutna eszébe csak azért megbukni a vizsgán, hogy ezzel meghosszabbítsa addigi életformáját. Nem jut ez eszébe, mert az elmúló réginek a vonzását elnyomja benne az újnak, az előtte álló munkásalkotói életnek a varázsa, pátusza. Az immár időszerűtlenné vált „magyar jelleg problematika” sokak tudatában elfoglalt centrális helyét is így kellene már maradéktalanul átvennie, az elmúlás felett érzett fájdalmat így kellene már végképp háttérbe szorítania az egyébként helyeselt, igenelt szocialista jövő sokkal erősebb vonzásának.

Aki megáll és csak visszatekinteni tud, vagy pedig a jövőbe is a múltat szeretné becsempészni, az végül zsákutcába jut, olyan szerepet vállal, ami távol állt szándékaitól. A nemzeti jelleg mai követelői és programmá tevői hasonlóvá válnak a múlt század utolsó harmadának hivatalos irodalmáraihoz, akik az irodalom nemzeti jellegének akkori formáját, a nép-nemzetivé merevedett népiességet, már anakronisztikusan képviselték az akkori korszerű, haladó irodalmi törekvésekkel szemben. Irodalmat csak nemzeti jelleggel tudtak elképzelni, s mivel ezt a nép-nemzeti iskola kánonjaival azonosították, ennek követésére buzdították az írókat, kozmopolitának, hazafiatlannak bélyegezve azokat, akik más — korszerű — utat választottak. Konzervatív álláspont volt az irodalom jövőjét a nemzeti jelleggel ily módon összekötni akkor, s konzervatív álláspont a nemzeti jelleg *változatlan* érvényességének hirdetése ma is. Csak az akkori nép-nemzeti konzervativizmus helyébe a mai népies konzervativizmus lépett.

B. Nagy szellemes, sok elmeéllel — s nyilván a legjobb szándékkal — megírt dolgozata ezt a konzervativizmust adagolja mint a modern művészet tanulmányozásából leszűrt eredményt. Látszólag széles nemzetközi anyagból von le általános törvényszerűségeket, s már az olvasóra bízta, hogy azt alkalmazza a magyar irodalomra és művészetre, valójában azonban a tipikusnak és törvényszerűnek nem tekinthető magyar fejlődésből általánosított tévesen. Láttuk, az a körülmény, hogy a nemzeti-jelleg, a magyarság-probléma nálunk szinte a legutóbbi évtizedekig időszerű kérdés maradt, a polgári fejlődés elmaradottságából eredő történelmi szükségszerűség volt. A kényszerű szükségesség azonban nem érdem, nem erény, s főként nem jogosít fel arra, hogy innen kiindulva próbáljunk általános törvényszerűségeket meg-

állapítani. Egy elmaradottságból eredő jelenség szemüvegén keresztül tekinteni a világba s az e szemüveg torzító lencséjén át megfigyelt jelenségeket a világban uralkodó törvényszerűségnek kijelenteni, nem más mint szomorú magyar provincializmus. A provincializmus nem a tehetetlenség, nem is a műveletlenség, hanem a világban való tájékozódni nem tudás kérdése. Ez a rossz, provinciális tájékozódás a népies konzervativizmus kenyeres pajtása. A szocializmus viszonyai között egy nacionalista nézet és tétel nem is lehet más, mint reménytelenül konzervatív és provinciális.

A nemzeti jelleg kérdésében megmutatkozó konzervatív-nacionalista nézetek továbbélése és néha oly riasztó jelentkezése nem írható kizárólag az ún. népi írói mozgalomnak és e mozgalom eleven hatásának a rovására. Sajnos, nem kis mértékben felelős ebben a dogmatikus marxista művészetelmélet és kritika is, mely akaratlanul is valamiféle elméleti alapot, új megokolást adott a népies konzervativizmus egyes már túlhaladott tételei, s írói-művészi gyakorlatának több múlthoz tapadt vonása számára.

Mindenekelőtt a „szocialista tartalom-nemzeti forma” tételnek a szocialista-realista művészetre és irodalomra való dogmatikus és mechanikus átvitele vezetett tévútra. A tételnek ez az alkalmazása, mely eleve is a művészi tartalom és forma szétválasztásának a veszélyét rejti magában, amint erre B. Nagy tanulmánya is helyesen utal, programszerűen megkívánta a nemzeti jelleg érvényesítését, a szocialista művészi alkotásoknak nemzeti pecséttel való ellátását. A cikk helyesen mutatott rá, hogy ennek az igénynek sematikus, primitív módon, nemzeti-népies dekorációval tettek eleget. Ennek orvosságát azonban a nemzeti jellegnek a tartalomban való hangsúlyozott érvényesítésében látja. Abban, hogy a nemzeti jelleg éppen annyira tartalmi, mint formai kérdés, tökéletesen igaza van. Csakhogy — (az egyes műalkotásokra alkalmazva) — a „szocialista tartalom-nemzeti forma” tétel hibája nem abban van, hogy a nemzeti jelleget *csak* a formában követeli, hanem abban, hogy erőlteti azt, a szocialista-realista művészet egyik feltételének, programja részének tekinti. Ismételten hangsúlyozom, nem azt tartom helytelennek, ha a szocialista művészetnek és irodalomnak most és nyilván még jó ideig nemzeti sajtóságai is vannak, hanem a sajátosan nemzeti jelleg

érvényesítésének teendővé, a jó műalkotás létrejötte során megvalósítandó feladattá való nyilvánítását. A művészet és irodalom nemzeti jellege ma törvényszerű adottság, de nem a jövő programja. Egy programnak vagy programot s feladatot rögzítő tételnek azt kell magában foglalnia, ami megvalósítandó, ami még nem érvényesül kellő mértékben, vagy amit tovább kell fejleszteni, magasabb színvonalra kell emelni. Ha egy imperatívust is sugalló formula, egy jelszó olyasmit tartalmaz, ami már megvan, ami már elérte tetőpontját, sőt túl van azon, és lassú elmúlása már törvényszerűen megkezdődött, akkor ebből súlyos félreértések, torzulások születhetnek. Már pedig ki mondhatná, hogy az orosz irodalomban nem fejlődött ki a legmagasabb fokon a nemzeti jelleg már a forradalom előtt, hiszen a nagy orosz írók Puszkintól kezdve nemcsak a realizmussal, a maga nemében utolérhetetlen művészi színvonalukkal, de a nemzeti-népi sajátosságokat, karaktert maximálisan érvényre juttató orosz voltukkal is bámulatba ejtették a világot. És lehetne azt állítani, hogy a magyar irodalom Vörösmartyval, Petőfivel, Arannyal, Adyval, Móricz Zsigmonddal nem vált ízig-vérig nemzetivé, hogy nem járta végig a nemzetivé válás útját? Nyilvánvalóan nem, s így a nemzeti jelleg kialakítása egy már a szocialista fejlődés előtt befejezett, lezárult folyamat volt, s további programszerű igénylése szükségképpen vezet egy még nemzetibbnek, még magyarabbnak, tökéletesebben, időszerűbben magyarnak a kereséséhez és erőltetéséhez — a nemzeti jelleg konzervatív-nacionalista felfogásához. A nemzeti jelleg további és fokozott érvényesítésének és a jövőre nézve is érvényben maradásának a hívei és hirdetői tehát bármennyire is ostorozzák a dogmatikus művészetelméletet és kritikát, voltaképpen erőt merítenek belőle.

Más a helyzet természetesen az olyan népeknél, amelyek a szocialista fejlődés útjára léphettek a polgári nemzeti fejlődés végigvitele előtt. Ilyen esetekben, így pl. a Szovjetunió egyes a fejlődésben korábban elmaradott népeinél, természetesen időszerű volt a szocialista tartalommal együtt a nemzeti jelleg kibontakozásának, érvényesítésének az igénylése. Hasonlóképpen a most felszabaduló volt gyarmati és félgyarmati népeknél is egyszerre kerülnek megvalósításra bizonyos nemzeti és szocialista feladatok. S ilyenkor helyes a nemzeti-jelleget is egy szocialista művészi-irodalmi program részének tekinteni — de természetesen nem a

távoli jövőre is kiterjesztett érvénnyel, hanem csak átmenetileg a sajátosan nemzeti művészet és irodalom létrejöttéig.

Térjünk azonban vissza a mi irodalmi viszonyaink között szerencsétlen, vulgárisan alkalmazott „szocialista tartalom-nemzeti forma” tétel gyakorlati következményeire. Mit jelenthetett nálunk a nemzeti jelleg változatlan követelése a szocialista fejlődés útjára lépő művészetben? A történeti funkcióját már végérvényesen betöltött népiesség erőszakolt életben tartását.

Azoknál a nemzeteknél, amelyek a polgári fejlődés klasszikus útját járták végig, mint pl. a holland, az angol, a francia, a nemzeti jelleg igazi kibontakoztatója és hordozója a művészetben csakis a polgárság lehetett, a fejlődés élén álló osztály, amely a legfőképpen volt érdekelt a nemzetté válásban. Európa azon országaiban viszont, ahol különböző történelmi körülmények folytán a feudalizmus méhében nem alakulhatott ki erős kereskedelmi és ipari tőke, s ezzel együtt erős polgári osztály, a polgárság nem válhatott a nemzeti fejlődés igazi pillérévé. Miként a gazdasági és társadalmi fejlődést tekintve, ugyanígy a nemzetté válás terén is funkcióját a feudalizmus antagonisztikus osztályai, a nemesesség és a parasztság kellett, hogy betöltsék, vagy az egyik vagy a másik vagy — talán többnyire — mind a kettő. A nemzeti jelleg, a nemzeti karakter ilyenkor nem burzsoá színezetű, hanem nemesi és paraszti, vagy ahogy ez utóbbit nevezni szokták: népi, mert hiszen a nép az ilyen országok nemzetté válásakor még csak a parasztságot jelenti. Ez a helyzet a magyar fejlődés esetében is, s a magyar irodalom nemzeti jellege is részben nemesi, részben a népinek nevezett paraszti elemekből alakult ki. A nemzeti jelleg nemesi és paraszti aspektusai ragyogó szintézist is alkothattak, mint pl. a múlt századi orosz irodalomban, de igen ellentmondásos, bonyolult viszonylatokat is eredményezhettek, mint pl. a magyarban. A magyar irodalom nemzeti jellegének kialakulásáról már elmondottakat most azzal kell még kiegészítenem, hogy a nemesi és népi-paraszti hagyományokból táplálkozó elemek nem tekinthetők úgy, mint egyrésztől reakciós, másrésztől haladó mozzanatok. Hiszen a nemesi nacionalizmusból, a magyar nemesi és kisenemesi öntudatból levezethető elemek nemcsak a reformkor nagy költőinél, de még Adynál és kissé még Móricznál is megfigyelhetők, tehát korántsem a hivatalos úri nacionalizmus kizárólagos jellemzői. Másrészt a parasztságnak és költészetének nemzetivé emelt karakterisztikus jegyei nemcsak Petőfi és Arany

műveire, nemcsak nagy haladó írók munkásságára jellemzőek, hanem az elposványosodott gentroid magyarkodás ízlésére is.

A szocialista realizmusnak a nemzeti vonásokat hangsúlyozó koncepciója a nemzeti jelleg továbbépítése terén a nemesi és paraszti-népi örökség közül egyértelműen az utóbbit, a népiest tartotta szem előtt. Ez szükségszerű is volt, hiszen a nemesi eredetű elemekkel a szocialista kultúra nem sokat kezdhetett, azon túl, hogy megbecsülte és tisztelte a nemesi kultúra haladó örökségét. A szocialista tartalommal együtt érvényesítendő nemzeti jelleg előzményeül, mintaképeül ezért a nemesi elemektől mentes népies előzmények: Petőfi lírája, Kodály zenéje, Móricz kései korszaka és — akarva akaratlanul — a népi írók irodalmi munkássága kívánkoztak és váltak is. De mivel a nemzeti jelleg már maximálisan kibontakozott, s annak haladó népies változataiban megvalósította legdemokratikusabb formáit is, az ekkor elkerülhetetlenül népiességet jelentő nemzeti jelleg sürgetése semmi pozitív eredményre sem vezethetett. Ellenkezőleg, irodalmi és művészi életünk egyik legfőbb hátramozdítója lett: az azóta már többször is megbírált Petőfi utánzatokhoz, a népi írók szociográfikus módszernek továbbvirágzásához és a regényeknek, novelláknak szociográfiába való fullasztásához, valamiféle már a giccs határán álló népies naturalizmushoz, zenében pedig a hivatalosan leginkább pártolt népies epigonizmushoz és provincializmushoz vezetett. Azok a sokszor rendkívül tehetséges, az újabb generációhoz tartozó írók, művészek, akik jól látják, hogy a felsorolt jelenségek az irodalomnak és művészetnek általában, a szocialista irodalomnak pedig különösen a tévútjai lehetnek csupán, de ugyanakkor a nemzeti jelleg örök és nélkülözhetetlen voltáról szóló elavult konzervatív álláspontnak maguk is a rabjai, nagy igyekezettel, s a biztos siker minduntalan való elmaradása miatti gyakori pesszimizmussal, próbálnak valami igazán korszerűt létrehozni a nemzeti jelleg vonatkozásában is. Ezek az írók szocialista irodalmat akarnak, és jól tudják, hogy ez nem lehetséges elavult formák között, s ezért a modern művészet nagy vívmányainak a felhasználására törekednek. A szocialista eszmeiséget és a modernséget azonban valami korszerűnek gondolt, soha nem látott és sehol sem megvalósítható, egyedülállóan magyar jellegű szintézisbe szeretnék belefoglalni. Képtelen és céltalan feladat, melynek során egyre inkább a munka legnehezebb — mert megvalósíthatatlan és szűk-ségtelen — része, a korszerű magyar jelleg keresése válik a leg-

izgatóbb, s ezért a legfőbb munkává. Ez végül nem vezethet máshoz, mint a szocialista tartalom és eszmeiség háttérbeszorulásához, megzavarodásához vagy elsikkadásához.

A dogmatikus irodalomelméletnek és kritikának bizonyos nacionalista elképzeléseket akaratlanul támogató egyik tévedése után lássuk a másikat, mely nem kevésbé részes abban, hogy a népiesség kultusza szocialista irodalmi és művészi életünkben oly erősen érvényesült. Az előbbivel ellentétben nem egy téves tételről, hanem egy helyes szempont téves alkalmazásáról van szó: az irodalom és művészet népi jellegéről szóló marxista álláspont eltorzításáról. „Népi jelleg”, vagy rossz magyar szóval „népiség” alatt azt értjük, hogy az író vagy művész látásmódja, a dolgoknak, problémáknak a műveiben realizálódott megközelítési módja, objektíve megegyezik a dolgozó nép érdekeivel; hogy az író ezeknek az érdekeknek a szemszögéből ábrázolja a valóságot, fejez ki érzéseket, tolmácsol gondolatokat. Nem tematikai kérdés ez tehát, még kevésbé formai, hanem egy igen fontos, s a szocialista irodalomban feltétlenül szükséges tartalmi, eszmei tényező. Részben talán a két szó hasonló csengése miatt is, a marxista irodalomelmélet „népiség” kategóriáját végzetesen összekevertük a magyar irodalom hagyományos „népiesség” fogalmával. A két szót gyakran ötletszerűen váltogatva használtuk, s eközben a népiségbe belegendoltuk mindazt, amit a magyar népiesség jelentett, másrészt a népiességet felruháztuk azokkal a jelentéstartalmakkal, amelyek csak a népiség sajátjai. Pedig a két dolog alapvetően különbözik: az egyik egy nemzeti, a másik viszont egy osztályszempontot fejez ki, s a két fogalom összekapcsolásának, egymásravezítésének csak annyiban van jogosultsága, hogy volt egy olyan pillanat, amikor a népiesség joggal mondható a népiség megjelenési formájának. Akkor, amikor a nép még a parasztságot jelentette, s amikor a parasztságból álló nép elsőrendű osztályérdeke volt a nemzeti felemelkedés. Petőfi népiességére s egyben népiségére gondoljunk, ahol a népnek mint paraszti osztálynak a szemszögéből való látásmód egybeesett a népnek mint a legigazibb magyar etnikumnak a nemzeti jelleg kivirágztatása érdekében történő kultuszával. Jól látta és jól ragadta meg ezt a kérdést Révai a maga Petőfi-tanulmányában, de az egyszerű jelenséget tévesen általánosította, s az ő nyomán a későbbi időkre, a XX. századra, sőt még a jelenre vonatkozóan is általánossá lett

a két fogalom jelentésének csak egyetlen történelmi pillanatban jogosult összehasonlása.

Ebből az eszmei-terminológiai zavarból a tévedések egész sora született. Nyilvánvaló, hogy ma a nép nemcsak a parasztságot jelenti, hanem a munkásságot is, sőt — különösen előretékelve, s fejlődésében szemlélve a társadalom osztályviszonyainak az alakulását, eltolódását — elsősorban és döntő módon a munkásságot. A népi jelleg érvényesülése tehát elsősorban a munkásosztály szemszögéből való szemléletet, ábrázolást jelent, mégis hála „népiesség” fogalmunk paraszti színezetének, a népiesség kezdett szintén paraszti árnyalatot nyerni. S mivel a népiességről tudtuk, hogy a szocialista irodalomnak sine qua non-ja, a népiesített népiesség-fogalommal igazolni lehetett a korábbi népies törekvések továbbélését, mindenekelőtt a népi írók irányának a jogosultságát és időszerűségét, valamint a népiesség korszerűsítési törekvéseit. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy a szovjet tudomány által kidolgozott népiesség-fogalomban a nép a dolgozó nép osztályát vagy osztályait jelenti, s nem ilyen vagy olyan etnikumot. Nálunk azonban a népiesség fogalomnak alapvetően nemzeti aspektusa volt, s így a népiesség marxista kategóriájába belopakodott egy etnikai, nacionális mozzanat. S mivel a népiesség a szocialista irodalomnak egyik fontos kritériuma, népiesített értelemben hozzájárult a nemzeti jelleg feltétlen szükségességéről és örök marandóságáról szóló konzervatív nézetek erősítéséhez.

Természetesen az ezzel kapcsolatos problémák korántsem szűkíthetők a most vázolt képletre. Éreztük és láttuk, hogy itt valami zavar van, s történt is sokféle kísérlet ennek elosztatására. Így pl. gyakori volt az a felfogás, hogy míg korábban a népiesség címen csak a parasztra gondoltunk, addig nekünk a népiesség fogalmát úgy kell kiszélesíteni, hogy a munkásosztály is benne legyen. Ez és a hasonló sok szó- és tollcsatát betöltő próbálkozások azonban mind egy hibás körön belül próbáltak csak a hibán javítani, de magát a hibás kört: a két különböző eredetű és különböző nemű fogalom összezavarását, s ezzel a nacionalizmus irányába való elcsúszás lehetőségét érintetlenül hagyták.

Hasonlít ez a zavar a realizmus körüli félreértésekhez. A dogmatikus elméletek a művészetrel, vagy legalábbis a művészetek egy részével, s mindenekelőtt az irodalommal szemben joggal támasztott valóságábrázolás iránti igényünket összekeverték az immár elavuló realista formanyelv és ábrázolási mód követelésé-

vel. Így azután egymás után következtek a meglepetések: mivel szocialista realista irodalmat hirdetve a népiesség és a klasszikus realizmus továbbélését vagy felújítását is értettük, irodalmunk hol egy nacionalista népiesség, hol pedig egy polgári realizmus irányába terelődött. Az ilyen nyilvánvalóvá vált eltorzulások és tévutak természetesen mindig kiváltották a marxista-kritika ellentámadását (lásd Lukács-vita, Déry-vita, népi-vita), s számos kérdés e viták során megvilágosodott és tisztázódott is, a téves polgári és nacionalista gyökerű álláspontok és tendenciák továbbélését elősegítő dogmatikus alapelvekkel azonban nem számoltunk le, hanem tovább botorkáltunk az összezavart fogalmak útvesztőjében.

Az elmúlt néhány évben azonban már sok erőfeszítés történt e zavarok eloszlatása érdekében. A népiesség esetében a népi írókról szóló pártállásfoglalás helyes alapelvei voltak erjesztő hatással, a realizmusra vonatkozó dogmatikus nézetek kritikájánál pedig a szovjet irodalomtudomány újabb eredményei hatottak ösztönzőleg. A munka nagy része azonban még előttünk áll. Hogy mennyi a tennivaló, arra élénken figyelmeztethet bennünket B. Nagy László cikkének sajnálatos példája, egy friss szemléletű kritikus konzervatív koncepciója.

Vitacikk a Kortárs 1961. évi szerkesztőségének felkérésére B. Nagy Lászlónak „A nemzeti jelleg és a film” című írása kapcsán. 1961.